

Slätter på gammal vis med stånghässja och där ardenneren Paroll drar släpräfsan
(Bild från Slätterdag Wij trädgårdar 2018-07-04 anordnad av Naturskyddsföreningen Gävleborg och Dalarna)

Slätter och torkning av hö

SMÅSKALIG SLÄTTER MED ENKLA REDSKAP

ALLAN EDBLOM

E-POST: allan.edblom@gmail.com

Innehåll

Slätter och torkning av hö	2
En slätterdag på 50-talet.....	2
Torkning på ”lanne”	2
Höhässjor	2
Stånghässja.....	3
Linhässja	5
Krake, volme eller vålm.....	6
Taka hässjan och fämja	7
När är höet torrt?	7
Höet ladas.....	7
Skrinda	7
När skall slåttern vara avklarad.....	7
Gamla hömått.....	7
Fin beskrivning av arbete kring slåttern	8
Ordlista Bilaga1.....	9

Slåtter och torkning av hö

För att lagra höet med så hög kvalitet som möjligt är det viktigt att höet är torrt innan det lagras. Man brukar räkna med att torrsubstansen skall vara över 84 %, 16 % fukt kvar. Höet kan vid småskalig höskörd torkas i stånghässja, linhässja, volme, eller på "lanne", höet torkas genom att sprida ut det på marken.

För att lyckas med hötorkning behövs ett par dagar med uppehåll. När höet är hässjat är det skyddat för en regnskur.

En slåtterdag på 50-talet

Vi hade häst och en enbets slåttermaskin. Den hade en kniv på 4 fot (1,2 m). Det fanns och större maskiner för parhästar med 7 (2,1m) fots kniv.

Pappa gick upp vid 6-tiden och började köra slåttermaskinen. Jag började lite senare och slog då med lie runt åkern, alla diken och runt hässjevirket. Mina systrar och mamma räfsade upp gräset från diken och dalgångar samt räfsade in höet ett par meter från diket så att man senare med släpräfsa kunde köra ihop höet för att hässja det. Ofta tog det förmiddagen och vid 12-tiden åt vi lunch. Pappa vilade sig en stund på kökssoffan medan mamma diskade och gjorde iordning kaffekorgen som vi tog ut till eftermiddagens hässjning. Den började med att man räfsade rent där hässjan skulle stå och ställde upp stånghässjor oftast med flera le/länkar. Sedan körde någon av oss barn släpräfsa och pappa och vi när blev äldre hässjade, lade gräset på troerna. Ofta använde man bara händerna på de tre första troerna och därefter högaffeln på de två sista troerna.

Ett gott fika på dikesrenen var välkommen liksom ett bad i den närliggande sjön efter dagens arbete. Våra barn gillade att krypa i tunneln under hässjan och ofta fanns det råttbo med söta råttungar som de lekte med.

Att "ta haran" var ett uttryck för när man slog den sist biten på en åker. Hararna med ungar kunde då inte fly längre in i det oslagna gräset eftersom man började köra slåttermaskinen i ytterkanterna.

Här är ett försök att beskriv de olika sätten att torka hö.

Torkning på "lanne"

När höet hade slagits räfsade man ihop det om det var tunt till en brea/breda eller dyscha. I annat fall fick det ligga och torka. Var det tjocka strängar efter lieslåttern spridde man ut höet för att det skulle torka bättre. Efter några timmar om det var bra väder rörde man i höet. Med en räfsa vände man höet så det torkade bättre. Om det var risk för regn eller dagg på natten sätade man höet, la det i en hög. Nästa morgon spred man ut det igen och fortsatte att röra i höet. Efter några dagar var det tillräckligt torrt för att ladas. För att torka på "lanne" krävdes det bra väder. Därför använde man hässjor i stället.

Höhässjor

Höhässjor var av olika typ i olika delar av Sverige och även mellan närliggande byar. En typ som var vanlig i exempelvis Ångermanland var att de vertikala stolparna, krakarna, stöttades med 3 stag. I stolparna borrades hål för träpinnar som sattes i hålen och stack ut några decimeter för att slanor (5 till 7 stycken) skulle kunna ligga mellan stolparna på de utstickande pinnarna. En sådan hässja rymde en "länk" hö. "Länk" är ett (numera historiskt) mått på en mängd hö. En höhässja med vertikala stolpar, och slanor däremellan, rymde 2 "länkar" hö.

För att en höhässja skall stå stadigt, och inte till exempel blåsa omkull, så bör de (tre) stag som stöttar de vertikala stolparna vara satta så tajta, att den huvudsakliga tyngden överförs på stagen och endast en mindre del på krakarna.

På andra platser användes andra typer av höhässjor. Exempelvis var det på vissa platser vanligt att sträng (ståltråd) användes istället för slanor, för att lägga hö på. Se [linhässja](#).

Stånghässja

Det förekom även hässjor (som i Lumsheden) som sattes i långa led, vilket gjorde att en krake (krage eller gubbe) kunde bära upp två länk (golv) på var sida. Dessa led kunde innehålla 10-12 golv. Avståndet mellan två gubbar är ett så kallat golv. Kragar stöttades med två sneda stöttor, som stod ömsom lite snett in från vänster respektive höger för att stadga hässjan i längdled. På kragens pinnar lades sedan horisontellt hässjeroer som man lade höet på.

Innan höet hässjades fick det ligga ett tag så att det blev hässjetorr, 50 % fuktighet. Ofta slog man höet tidigt på morgonen. Var det fint väder hässjade man sedan på eftermiddagen.

Höet packades på roan, och sedan lades en ny roa på höet. Detta gjordes tills 5-6 lager lagts. Sista lagret kallades för att taka, och var viktigt för att hässjan skulle hålla mot regn och vind. Därför var det bara de mest vana karlarna som gjorde detta.

Hässjan på bilden nedan liknar den vi använde i Gideå, Norra Ångermanland. Vi hade 5 troer (roer). För att hässja korn hade vi 7 med mindre avstånd mellan pinnarna.

Virket som användes var senvuxen (undertryckt) gran. Hässjevirket höggs på hösten och barkades, åtminstone randbarkades så att det torkade.

Ungefärliga mått.

1. Avstånd mellan pinnarna: 45 cm 1,5 fot. Hålet borrades med en 30 – 35 mm borrh och riktades svagt uppåt. Pinnarna gick igenom gubben 3 – 4 cm. Nedersta pinne kunde göras längre så att det fanns plats för två troer, en på vardera sidan. För att hässja tunt hö kan det vara fördelaktigt.
2. Avstånd nedersta pinnen till spetsen: 60 – 70 cm. Hela längden på gubben blev då c:a 2,5 m
3. Troens längd 4 - 4,5 – 5 m. De täljdes fyrkantiga i den grova änden så att de lättare låg kvar och inte tog så stor plats om man byggde långa hässjor.
4. Stagens längd: 2 – 2,5 m. Spetsade från 2 sidor och lite urgröpta i mitten. Pappa spikade dem med en 50 – 60 mm spik. Om det blåser och hässjan gungar kan stagen lossna. Antingen hade man två på framsidan och en bak eller tvärtom. Hade man två bak så lutade man hässjan lite bakåt. Om det var mjukt i marken fick man slå i små brädbitar under stöden.

Bild 1 Tom stånghässja i Gravendal, Dalarna, 2007

Här är ett exempel från Anundsjö, Norra Ångermanland med 6 pinnar och lite kortare avstånd.

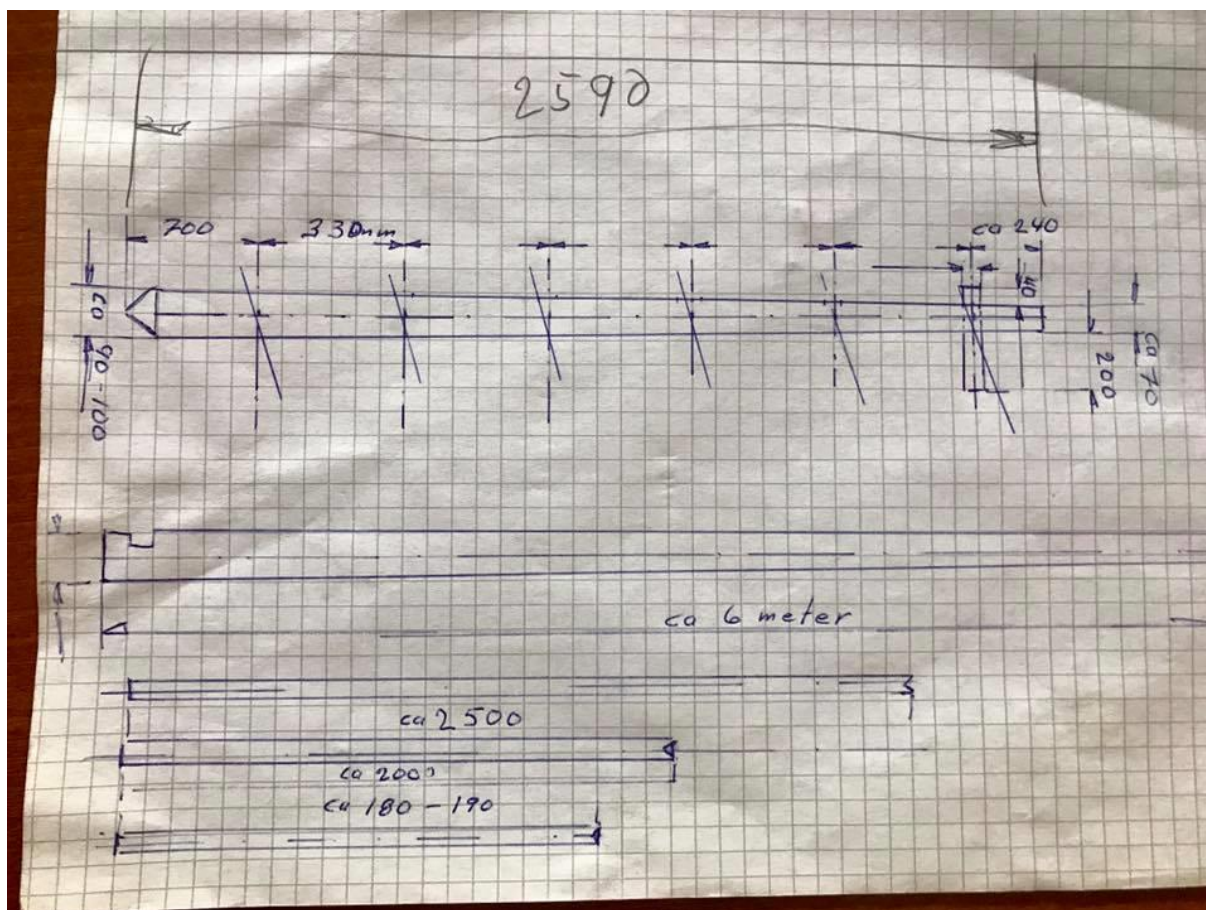

Bild 2 Ritning över stånghässja från Anundsjö, norra Ångermanland. Överst krake (gubbe), därefter roer och nederst stag olika längder.

I stället för att göra troen fyrkantig i den grova änden så har man huggit in ett hack. Syftet är detsamma att få troen att ligga kvar på pinnen. Genom att tälja den fyrkantig får troerna bättre plats på pinnen om man gör en långhässja med flera länkar, le eller rum.

I stället för gubbar kan man använda kärringar, se nedan. De kallas också A-krake.

Bild 3 Krake utformad som A. Kallas kärring i norra Ångermanland.

För att ställa upp hässjevirket så behövde man spett, yxa, spik och hammare. Spetta upp ett håll ett par dm djupt. Ta gubben och stöt ner den i hålet. Är marken mjuk kan man direkt "stöta" ner den. Sätt upp stagen och hissa gubben några cm så att den hänger i luften. Tyngden av höet gör då att stagen och gubben belastas. Hissar man inte upp gubben är det risk att gubben tar upp hela tyngden och stagen kan då lätt lossna. Yxan användes för att tälja och slå i nya pinnar eller hugga bort lite ruttet virke.

Spika fast stagen med en spik så lossnar inte stagen om de blåser och hässjan gungar lite.

När höet hade tagits in ställde man upp hässjevirket på detta sätt. Man korsar två gubbar och lägger en troe i krysset. Lutar krysset lite åt det håll där man lägger troerna mot marken och travar allt virke i det V som bildas när gubbarna korsas.

Bild 4 Hässjevirket uppställt efter slåttern.

En populär beskrivning är att det förhindrade av vi drogs in i andra världskriget. Tyskarna uppfattade hässjevirket som granatkastare och Sverige hade då ett enormt försvar.

Här finns en beskrivning av [hur man hässjar hö](#) från mora. Där finns också beskrivning av hur man gör hässjevirke där det är tätare mellan pinnarna och fler pinnar än ovanstående exempel.

Linhässja

Stånghjässorna var vanligast i mina hemtrakter, norra Ångermanland men vi använde även linhässjor. De kräver inte så mycket virke och man kan enkelt bära virket till en hel hässja. Störarna bör vara 2,2 – 2,5 m och gjorda av undertyckt gran eller stavagran. Gran som växer väldigt tätt, så tätt att det knappast blir några grenar och årsringarna är mycket täta. Rotändan bör vara 5 – 6 cm och toppändan ca 3 cm i diameter. Spetsa dem i båda ändarna så kan de också användas som krake/vålm eller volm.

Bild 5 Linhässjan klar. Observera solfjäderformen på störarna.

Till höger om bilden, spettet som behövs att ställa upp linhässjan.

Störarna ställs i solfjäderform med 60 – 70 cm mellanrum. Om marken är mjuk kan de också ställas sicksack så blir de stadigare. Med ett spett gör man ett 2 – 3 dm djupt hål där störarna drivs ner så att de står stadigt. Antalet kan variera från 5 till 10.

Mellan störarna spänns en lina eller ståltråd. Första varvet 50 till 60 cm över marken. När man börjar hjässa är det viktigt att börja i båda ändarna. Solfjäderformen gör att linorna sträcks. Därför börjas varje nytt varv på samma sätt.

Krake, volme eller vålm

Samma störar som finns i lindhässjan kan användas för att volma hö. En stör med ”stopp” spettas ner i marken och höbuntar träs över den spetsade toppen.

Bild 6 Volme, såte, krake

För att förhindra att höet ligger på marken, ordnas ett ”stopp”. En liten brädbit spikas fast 50 – 60 cm från marken, eller så tar man några långa grässtrån och surrar fast så att gräset inte glider ner.

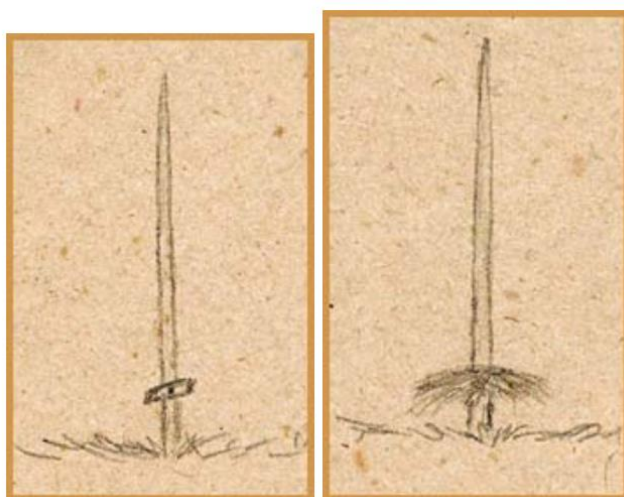

Bild 7 "Stopp" som förhindrar att gräset glider ner på marken.

Volme, *höstack*, är en hötorkningsanordning med en upprätt stör eller ställning på vilken hö läggs upp för torkning. Hö som ligger på volmen är *volmat*. Volme är också benämningen på hela anordningen och det hö som ligger på densamma.

I Västsverige används uttrycket *såte* (hösåta), jämför [Såtenäs](#).

Viktigt är att en volme har ett ansat yttre. Inte av utseendemässiga skäl utan för att [regn](#) lätt ska kunna rinna ned utefter ytan och inte tränga ner i höet och därmed förorsaka [fukt](#)- och [mögelskador](#).

Taka hässjan och fämja

Det är viktigt att överst lagret på hässjan blir lite tjockare än övriga varv så att det fungerar som tak. Eftersom det också är det sista höet som skall upp kan det hända att det är lit kortare. Därför brukar man fämja höet. Sätt fram ena benet och använd räfsan för att lägga en hötuss mitt på, den andra till vänster och den tredje till höger. Försök att få så lång bunt hö som möjligt. När den är lagom stor läggs den upp på hässjan med högaffel, Nära allt hö är uppe räfsa försiktig av löst hö och stoppa in det på änden av hässjan.

När är höet torrt?

Efter en dryg vecka, om det är vackert väder, kan det vara dags att känna om höet skall köras in. Stick in handen på ett tjockt ställe ända till troen/linan. Om höet känns mjukt så måste det torka ett tag till. Känns det torrt är det dags att lada.

Höet ladas.

När höet är torrt körs det till en lada eller logen/skullen i anslutning till fähuset, (den plats där djuren står). Innan traktorerna kom användes skrinda, gummihjulsvagn med flak.

Använde man gummihjulsvagn hade man en kedja som man la mitt på flaket och när lasset var fullt drog man kedjan genom en ögla på andra änden av lasset och fick så en snara runt lasset. När man kom till ladan hade man en talja som satt längst upp i nocken på ladan. Runt taljan lades en wire. Vagnen med höet backades mot lada öppning där det låg plankor som lasset kunde glida in på. Sedan fästes ena änden av wiren i kedjan som låg som en snara runt hölasset och den andra i vagnen. Sedan kördes hästen fram en bit och hölasset åkte in i ladan. Kedjan lossades och sedan skottades höet runt och packades genom att man trampade det. För varje hölass kastade man ut lite salt som drog åt sig en del av eventuell fullt men också gav bättre smak åt höet.

När ladan var så full att man började nå taket fick man se upp med de rostiga spikar som fanns i taket och som takspånen var spikat med. Alla som varit med om gammaldags slätter har nog också känt av en spik i huvudet.

Skrinda

Skrinda är ett gammalt hästfordon som användes för att frakta hö i både vinter och sommar. Skrindan består av ett par medar på vilket ligger ett flak. På flaket finns ca 1,2 m höga lemmar av en träram med kraftig ståltråd som ett galler. Sidolämmarna kunde tas av för att lättare lasta av skrindan. När skrindan användes på sommaren sattes en hjulaxel med två hjul, diameter ca 0,5m, träekrar och järnskott slitbana.

Under vinterhalvåret, å lördagsmorgnarna fick vi barn följa med pappa när höet skulle hämtas i ladan och köras hem. Pappa lastad skrindan från ladan och vi trampade höet. En full skrinda gav tillräcklig mat till 5 kor och häst under en vecka.

När skall slättern vara avklarad.

Enligt den gamla Bondepraktikan är den 16 aug Brynolf (Brynola) den sista dagen som lien biter på gräset. Innan denna dag ska därför allt hö vara bärgat om det ska bli bra foder av det.

Gamla hömått

Såta, såte»

Hoprafsad hög af hö (vid höbergning), så upplagd att han kan köras hel till ladan...såtan gå på ett lass. Vid höbergningen skjutes tillsamman af strängen en famn full, som kallas en kämna.

Källa: <https://tjornbo.se/det-gamla-tolleby/hobargning-forr/hassja-hostack-volme-sate/>

En famn full kallas kämna

3 kämnor = vålm

2 vålmar = såtan

Slätter och torkning av hö

4 såtan = ett lass

24 famnar ett lass.

Gilling är ett gammalt svenskt mått för hö och halm. I Hälsingland motsvarade det 40 lispund, i nutida mått 340 kg.

Ett "gott lass hö" om 1gilling ansågs i Ångermanland böra vara 5 alnar långt, 2 alnar brett och 3 alnar högt. Att översätta detta till nutida mått är inte helt lätt, eftersom tolkningen av 1 aln varierat med såväl tid som plats. Om man för en uppskattning antar alnen vara 0,593 meter skulle alltså hölasset vara $2,965 \times 1,186 \times 1,779 = 6,256 \text{ m}^3$ (avrundat).

Avlett från detta är 1 gillingslandäng, varmed menades en äng så stor att den räckte till 1 gilling hö.

Fin beskrivning av arbete kring slåttern

Här kommer en fin beskrivning av en sommardags början för en självägande småbrukare ur romanen *Dagsmeja* av Bo R Holmberg.

Han (klev upp ur sängen), gick barfota i daggen ner mot ängen. Hässjorna stod uppradade. Han förde handen in i höet, försiktigt (...) mot troerna.

Det var torrt, höet. Bara några troer hade knäckts av tyngden och där fanns fukten, men det mesta var kruttorrt. Det rök om hans arm när han trängde in den i hässjan.

Han skuggade ögonen med handen och tittade upp mot himlen och solen.

Det bådade gott arbetsväder.

Daggen mot fötterna. Tungt klev han i sin jord, kände det stubbade gräset mot sina fotsulor. Han sträckte på sig, gäspade och höll ut sina armar som ville han omfamna gården, lagården, vagnslidret och ängarna runt om.

I köket var kaffet klart. Ingegärd hade ställt fram hans kopp och när hon slog i, la han sin hand på hennes höft.

– *Det är kruttorrt, idag börjar vi.*

Han drack kaffe på fat, blåste med sockerbit i mun. Hon satt med en vit handduk om huvudet mitt emot.

Morgnarna var likadana.

Det var kaffet, en kort, samlande stund för att driva sömnen ur ögonen innan lagården.

Ordlista med använda dialektala ord och termer i samband med slätter

Ord, term	Betydelse
A-krake	Variant av krake utformat som ett A med flera tvärlåar att lägga troer på.
Brea/breda/dyscha	Höet räfsas ihop till ett tjockare lager som rörs om för att torka på marken.
Fämja	Med räfsa ordna höet så att längre buntar med hö erhålls som framförallt läggs överst i en hässja eller krake.
Gamla hömått	Famn. kämna, vålm, såtan, lass. Mer info...
Hässja	Både ställning för att torka hö och verbet för att lägga upp hö i hässjan.
Krake	Stör eller stolpe med pinnar som används i stånghässja, linhässja, krake eller vålm. Stolpe med pinne kallas också gubbe. En variant är A-krake eller kärring.
Kämna	En full famn med hö kallas kämna. Famn är ett gammal längdmått.
Kärring	Se A-krake.
Länk/le/rum/golv	Den del av en stånghässja som består av två krakar mellan vilka läggs troer. Med ytterligare krakar skapas flera länkar till en långhässja.
Linhässja	Hässja gjord av 5 – 10 krakar/störor där linor eller ståltråd spänns mellan krakarna för att torka hö.
Stånghässja	Hässja gjord av krakar med pinnar på vilka det läggs troer/roer för att torka hö på.
Volm, vålme, stack, säte	En hop hö. Ibland används en krake för att få den högre och luftigare.